

DVA ZNAČAJNA DOKUMENTA IZ PROŠLOSTI BOKE

Gligor Stanojević, **Katastri Herceg-Novog i Risna iz 1704. godine**, SANU Beograd, Spomenik CXXV, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 4, Beograd, I—XI+1—160.

Naš istaknuti istoričar dr Gligor Stanojević svoje naučno djelo gradi isključivo na osnovu argumentacije koju mu daje arhivska građa. A do te građe dolazi čestim i dugim boravcima u našim i stranim arhivima. Tako je postupio i u obradi herceg-novskog i risanskog katastra o kojima govori u ovom djelu. Stanojević je, naime, detaljno pregledao i originale katastara koji se čuvaju u Državnom arhivu u Veneciji i njihove prepise koji se nalaze u Historijskom arhivu u Zadru. Kao temeljit istraživač, Stanojević nije htio o ovim dokumentima da govori prije nego ih međusobno uporedi, pa ih je tek nakon toga učinio dostupnim. Knjiga koju smo ovim istraživanjem dobili pripada historiografiji tzv. turskog perioda, premda je izvor dokumentima na zapadnoj strani. Ona nas je zainteresovala ne sa stanovišta historiografije već kao izvor izvanredno interesantnih i značajnih onomastičkih podataka.

Sa područja današnje SR Crne Gore malo je (obrađenih i objavljenih) istorijskih spomenika koji daju valjane toponomastičke i antroponomastičke podatke. Među njima do sada su najpoznatija dva turska deftera iz 16. vijeka, koje je obradio i objavio B. Đurđev. To su defteri iz 1521. i 1523. godine koji se odnose na Crnu Goru iz vremena Skender-bega Crnojevića (up. Posebna izdanja ANUBiH, knj. IX/1, Sarajevo, 1968. i knj. IX/2, Sarajevo, 1973). G. Stanojević sada obrađuje katastarske podatke s početka 18. vijeka sa područja Herceg-Novog i Risna i njihovog zaleđa. Time se upotpunjava toponomastička i antroponomastička slika crnogorske teritorije srednjeg vijeka.

Pored građe koju daju turski defteri, iz ranijeg perioda nalazimo nešto podataka i u raznim domaćim dokumentima, kakvi su različiti popisi, hrisovulje, darovnice, povelje i druga slična dokumenta, kojih je, na žalost, malo (najpoznatiji među tim doku-

mentima su, svakako, dečanske hrisovulje iz treće decenije 14. vijeka, koje pokazuju cio jedan onomastički sistem širokog dečanskog vlastelinstva). Ti dokumenti osvjetljavaju tamna mjesta naše srednjovjekovne istorije, naročito u onim našim krajevima u kojima nema kontinuirane tradicije evidentiranja podataka o stanovništvu, njegovoj privredi i kulturi, političkim i drugim događajima. I to dokumenata što postoji najčešće su strane provenijencije, a nastajali su obično poslije propasti naših srednjovjekovnih država prodiranjem Turaka u naše krajeve. Treba pretpostaviti da je dokumenata značajnih za istoriju određenih krajeva bilo i ranije, ali njih je sačuvano uglavnom veoma malo. No, nije isključeno da takvih dokumenata nastalih na našem tlu, o njemu i ljudima na njemu (bez obzira na to ko ih je stvarao) ima još u arhivima stranih zemalja, naročito onih čija je vladavina na balkanskim prostorima trajala duže, ali da istraživači do njih nijesu dospjeli.

Knjiga G. Stanojevića ima četiri poglavlja koja obuhvataju oba katastra sa registrima toponima, kao i bogat predgovor i rezime na francuskom jeziku. U predgovoru Stanojević govori o istorijskim prilikama u Boki krajem 17. i početkom 18. vijeka i o uslovima u kojima su nastala ova dva katastra.

Katastri Herceg-Novog i Risna iz 1704. godine nastali su nakon mletačkog osvajanja Boke Kotorske od Turaka i zavođenja venecijanske uprave u ovim krajevima (1687. godine), a konačno su završeni 1704. godine. Veneciji su ti popisi bili potrebni i zbog evidencije (kakvu je imala na domaćem području) i zbog srediavanja prilika vezanih za vlasništvo u jednom burnom periodu raseljavanja odnosno naseljavanja bokeljskih krajeva stanovništvom iz susjednih oblasti, naročito iz Hercegovine.

Hercegnovski katastar obuhvata sljedeća sela: Mokrinje, Kameno, Žlijebi, Mojdež, Ratiševina, Sušćepan, Drenovik, Trebežin, Topla, Podi, Brajkovina, Meljine, Kazimir, Sasovići, Kuti, Miočevići, Kumbor, Đenovići, Baošići, Bijela, Kruševica, Rijepaje i Jošica. Izvorni katastar čini posebnu knjigu od 260 listova ili 520 stranica, a obuhvata preko 1.100 toponima (i mikrotoponima, pri čemu se neki, naravno, ponavljaju u više sela), zatim sva imena vlasnika i suvlasnika, te mnoga druga imena iz navedenih sela. Pored antroponima i toponima popisani su i kuće, kule, pojate, gubna, kućišta, mlinovi, valjavice, mostovi, magaze, crkve, manastiri, groblja, vode, radionice i drugi objekti. Popisivači su, naime, bilježili sve objekte, jer je vlastima bilo potrebno da se utvrdi cjelokupno vlasništvo nad imovinom svake vrste. Popisana je i stoka (krupna i sitna). Na taj način saznajemo da je područje o kojem je riječ imalo 2.795 stanovnika i, recimo, 4.221 grlo stoka (što znači nešto više od 1,5 grlo po stanovniku). Kako su u popisu date i površine svih mikrotoponima, vidi se da su posjedi bili usitnjeni. Popisivana su, zatim, stabla maslina, smokava, kestena (pominje se i kestenova šuma), zatim vinogradi (ali nema podataka o broju čokota vinove loze, na osnovu čega zaključujemo da u tom periodu

vino u ovom kraju nije predstavljalo dio svakodnevne potrošnje). Zemljišne površine kategorisane su po vrstama i kvalitetu. Posebno su kategorisani vrtovi i bašte, posebno njive i livade, posebno komunice (na kojima je vlasništvo zajedničko, a to su pasišta, vode, šume i sl. što se, po pravilu, u to vrijeme nije dijelilo). Zemlje je na ovom području bilo malo a stanovnika mnogo, pa se pojavio sloj seljaka koji su zemlju uzimali pod zakup (to su tzv. polovnici ili mučenici).

Antroponimijski podaci obuhvataju porodice u cjelini, i to: ljude sposobne za oružje, zatim starce, žene, djevojčice, dječake. Na taj način dobijeni su potpuni antroponomastički podaci, osobito vrijedni za upoznavanje antroponimije 18. vijeka na ovom području, što znači i za upoređivanje sa kasnijim stanjem.

U katastru Risna podaci su dati kao i za hercegnovska područje (ovdje je za većinu parcela navedeno i ime ranijeg vlasnika), a u antroponimiji se javljaju i muslimanska bratstva (kojih u katastru Herceg-Novog nema). Ovaj katastar obuhvata sela: Orahovac (u okviru njega: Velje Selo, Ježević, Glogovac, Glogovac na moru, Velinići i Ubalac), Ljuta, Kljavić, Rastovi Do, Ubrijeg, Kraljević, Ježević, Stepan, Ubalac, Velinići, Glogovac (očito je, u popisu je došlo do miješanja naseobina). Popis stanovništva i popis zemlje ne poklapaju se uvijek, vjerovatno zbog vlasništva i na ataru drugih sela. Stanovništvo je popisano prema sljedećim ojkovnimskim jedinicama: Ledenice (Gornje i Donje), Krivošije (s naseobinama: Knezlaz, Cerović, Unirina, Lješeće, Krstulin Do, Popov Do, Dragoševo Selo, Višnjevi Do i Police), Ublj (Gornji i Donji), Kostanjica, Morinje (Gornje i Donje) i Bunovići.

Kako smo naveli, u knjizi o ovim katastrima imamo registre toponima. Oni čine ukupno 1.570 jedinica (Herceg-Novi — 1.115, a Risan 455), što je pravo onomastičko bogatstvo. Broj antroponimskih jedinica, na žalost, nije utvrđen, jer nije rađen registar. Međutim, kako su za svaku katastarsku opštinu (tj. za svako selo) dati i zbirni podaci o vlasništvima, u tim djelovima katastra nalazimo sva imena, naravno — ista imena se često ponavljaju.

Toponomastički materijal u ovim katastrima daje jasnu sliku mikrotoponimije na ovom području početkom 18. vijeka. Bilo bi izvanredno lijepo kada bi ovo neko uporedio sa današnjim stanjem (a istraživača ima). Onomastikon je sastavljen od slovenskog sloja kao osnovnog, koji je prošaran romanskim i turskim elementima. Nijesmo pravili statističku analizu, ali se i najpovršnijim uvidom u registre dolazi do zaključka da je preko 90% imenovanja slovenskog porijekla. Inače, građa daje povoda za vrlo različite analize.

Iako u knjizi nijesu napravljeni antroponomastički registri, to ne znači da se na osnovu podataka ne može sagledati i cjelina antroponimijskog sistema. Iz građe saznajemo, naime, nekoliko činjenica: uz imena žena najčešće su data i imena njihovih muževa (imena su data samo ako označavaju vlasništvo nad dobrom, po-

sebno su podaci o članovima domaćinstava), ili pak očeva. Uz ime-na žena veoma su rijetko davana prezimena. Kod muških vlasnika uz ime često se javlja i prezime, ali ni ime oca (imenovanje po ocu umjesto prezimena) nije rijetko. U popisima je više od 50% muških imena uz koja stoje prezimena, i to najčešće ona sa sufiksom *-ić*. To znači da se pomiču naša saznanja o prezimenu kao kategoriji u Crnoj Gori (ili makar na području Boke). Naime, poznato je da je kod našeg pravoslavnog stanovništva prezime kao ustaljena kategorija kasnijeg datuma (različiti istraživači postavljaju različite periode, često je u pitanju kraj 18. vijeka i dalje), dok se za katoličko stanovništvo veže za 17. vijek i ranije. U ovim katastrima već imamo ustaljen sistem prezimena. Vjerovatno je na to uticala mletačka administracija (ne samo kada su u pitanju katastri o kojima govorimo), odnosno — može se govoriti o opštem uticaju na prezimena sa zapada. Pored prezimena na *-ić* javljaju se, kao slovenska, i druga (etnonimskog porijekla, prema osobinama, zaštitna prezimena i dr.): Zubac, Žutković, Palikuća, Pivljanin, Slijepac itd. Riječ je, dakle, o jednom razvijenom sistemu, a to je veoma značajan podatak koji iz ovih katastara dobijamo.

I sistem ličnih imena je u skladu sa sistemom prezimena. Taj sistem je čak i razvijeniji. Tu nalazimo cio sistem slovenskih ličnih imena svih vrsta: i svetovna, i kalendarska, i zaštitna, i pogrдна, i cio niz drugih. Naravno, u podacima je i dosta romanskih imena, ne samo preuzetih iz talijanskog jezika već i onih koja označavaju neposredne nosioce (dakle, u spiskovima ima i Talijana).

Građa katastara koje objavljuje Stanojević daje povoda ne samo za onomastičke, odnosno uopšte lingvističke analize, već omogućava i druga ispitivanja, tj. zaključivanja, naročito o društveno-ekonomskim i političkim odnosima na području jednog dijela Boke na kraju 17. i na početku 18. vijeka, pa je djelo G. Stanojevića i s tog stanovišta dragocjen dokument. Ako se ima u vidu da je autor katastre Herceg-Novog i Risna upotrijebio u najboljem smislu i pretvorio ih u solidno naučno djelo (nije, dakle, dao samo građu), utoliko je više razloga da se djelu kakvo je *Katastri Herceg-Novog i Risna iz 1704. godine* radujemo i autoru odamo dužno priznanje. Stanojević je, s druge strane, izvršio neophodne klasifikacije materijala i učinio ga dostupnim širokom krugu čitalaca. On je, uz to, preveo sve što je bilo za prevođenje s talijanskog jezika, i sve transkribovao prema dvostrukoj funkciji: a) da transkripcija odgovara pravom imenu onomastičkog fakta, i b) da se isprave greške nastale pri popisivanju, odnosno unošenju u katastre zbog nepoznavanja, ili nedovoljno poznavanja srpskohrvatskog jezika od strane popisivača (koji su govorili talijanski jezik). Vjerovatno će knjiga G. Stanojevića ponajviše poslužiti istorijskoj onomastici i upoređivanju stanja današnjeg onomastikona jednog dijela Boke sa onim od prije dva stoljeća. A nakon toga moći će se izvoditi mnogi, onomastički i historiografski uopšte, za nauku značajni zaključci.